

principy osobnostně orientovaného přístupu rozvíjeného v období reformním v povědomí předškolních pedagogů zůstaly a přetrvávaly. Naše mateřské školy nerezignovaly, nestagnovaly a v převážné většině plošné manipulaci nepodlehly. S vědomím odpovědnosti k českým demokratickým výchovným tradicím mateřské školy dokázaly své humanistické ideály rozvíjet nadále i ve ztížených podmínkách „duchovní ilegality“.

Můžeme předpokládat, že nemalou roli přitom sehrála právě zkušenost z předcházejícího období. Ta ukázala, že

změny v předškolní výchově a vzdělávání nevznikají nařízením nebo proklamativním prohlášením. Jsou výsledkem konkrétního programu, který jsou pedagogové rozhodnutí realizovat vlastními silami. Jejich záměry vycházejí z konsenzuální vize s dlouhodobým výhledem, který vyžaduje zkušenost, experimentaci, zhodnocení a ověření. Jinak je rozhodování o změnách povrchní, chaotické a snadno podléhá napodobování módních směrů. Bez hlubšího teoretického vhledu a objasnění podstaty pak požadované změny a opatření zasahují pedagogickou praxi bez očekávaného edukačního efektu a postupně zanikají.

doc. PhDr. Eva Opravilová, CSc., pedagog Asociace pro předškolní výchovu

Sto padesát let od založení první české mateřské školy

Historické výročí jako příležitost k zamyšlení nad současností a budoucností

MILADA RABUŠICOVÁ

Na první pohled se jedná o výročí, které si pozornost veřejnosti nezískává, snad jen historiků školství či dětství a zainteresovaných předškolních pedagogů, případně studentů oboru předškolní pedagogika, pokud jsou svými učiteli na tuto událost upozorněni.

Přitom je to výročí velmi významné, neboť předznamenalo existenci a rozvoj jedné z výchovných a vzdělávacích institucí u nás, které si zachovávají svoji kontinuitu až do současnosti, a doufejme, že budou trvat i v budoucnosti.

Zajímavé jsou jak okolnosti vzniku první mateřské školy v roce 1869 u Svatého Jakuba na Starém Městě pražském, tak okolnosti vývoje mateřských škol v následujících sto padesáti letech. Zastavme se u nich. Víme totiž, že je to právě společenské podhoubí, které jejich existenci tvaruje.

Na počátku stála myšlenka Marie Riegerové, významné české filantropky, že je potřeba jednak pomoci sociálně potřebným rodinám, o což usilovaly již dříve vzniklé opatrovny, a jednak

také zabránit „poněmčování“ českých dětí v tehdejších „kindergarten“, jazykově německých „školních zahrádkách“ fungujících podle modelu Fridricha Fröbela. Riegerová se inspirovala ve Francii, ale odkaz zřejmý již v samotném názvu byl také ke Komenskému a jeho *Informatoriu školy mateřské*.

Protože mateřské školy byly otevřené a dostupné instituce, jejich početní rozvoj na sebe nenechal dlouho čekat, takže se můžeme dočíst, že na přelomu 19. a 20. století jich už v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byly stovky.

Následující období 1. republiky znamenalo jak další kvantitativní nárůst, tak pro mateřské školy důležitou obhajobu českých národních tradic, o což se významně zasloužily další

ženy, tentokrát zejména Ida Jarníková v Čechách a Anna Süssová na Moravě. Byly to reformátorky, které se snažily pro českou předškolní pedagogiku formulovat zásady svobodného vývoje dítěte a koncipovat mateřskou školu jako prostředí spíše rodinné než školské.

Není možné pominout ani druhou polovinu 20. století, kdy ideologické zásahy do předškolní pedagogiky a inspirace Sovětským svazem jako naším vzorem se odrazila v nově formulovaném poslání mateřských škol. Nejen péče o dítě a podpora žen – matek, jichž bylo potřeba v pracovním zapojení do budování národního hospodářství, ale také svého druhu nedůvěra v to, že rodina bude předávat svým dětem novou komunistickou ideologii dostatečně, stály za velkým kvantitativním nárůstem začlenění malých dětí do mateřských škol. Začaly se v nich vychovávat, jak se tehdy říkalo, „výhonky komunismu“.

Když potom v 70. letech byla zkrácena školní docházka na primárním stupni základní školy z pěti na čtyři roky, znamenalo to závazek také pro mateřské školy: bylo třeba cíleněji a příměji připravovat děti na povinnou školní docházku. Řečeno metaforicky, ale současně realisticky, v mateřských školách začalo období „množinové matematiky“ s mnoha úkoly pro všechny a malým prostorem pro děti, aby si volně hrály.

Není divu, že když vše skončilo sametovou revolucí, přišla zpochybnění role mateřských škol ve společnosti z různých stran. Znovu se otevřela otázka, zda má být mateřská škola spíše vzdělávací, nebo sociální institucí. Někteří se chtěli vrátit k tradiční rodině s klasickým uspořádáním pečující matky v domácnosti a rodinu ekonomicky zajišťujícím otcem, mnozí zdůrazňovali, že prostě kvalita péče o děti v mateřských školách nemůže soutěžit s kvalitou péče rodinné, jiní zase říkali pryč od závazných a zavazujících osnov pro mateřské školy. Jistě i razantní snížení porodnosti v 90. letech sehrálo svoji roli ve faktu, že mateřských škol ubývalo.

Ne ale na dlouho. Po nejistotách 90. let přišla důkladná analýza stavu předškolní výchovy u nás, v níž významnou úlohu sehráli experti OECD. Byla publikována v roce 2000 jako *Národní zpráva o stavu předškolní výchovy v ČR*, v mezinárodním měřítku v roce 2001 jako součást první ze série publikací

Starting Strong. Česká republika získala možnost mezinárodního srovnání a řadu inspirujících poznatků. Jedním z nich bylo, že bude užitečné vytvořit pro mateřské školy program, který bude dostatečně volný, aby se s ním na úrovni jednotlivých škol dalo tvořivě pracovat, ale současně bude vymezovat to nejdůležitější, čeho by se předškolním dětem mělo v mateřských školách dostat. Všichni jej známe v podobě *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání* a také víme, že v současnosti je čas na jeho revize, byť byl pedagogickou veřejností přijat vcelku vstřícně a po různých peripetiích se s ním učitelky již naučily pracovat.

Ale vývoj mateřských škol jde dál. Dnes se zdůrazňuje téma **kvality předškolního vzdělávání** a je to tak dobře. Hledáme indikátory kvality v podobě vysoce kvalifikovaných pedagogů, optimálních podmínek pro jejich práci, efektivního řízení či zapojení rodin. Hledáme cesty, jak kvality dosáhnout a v čem vlastně spočívá. To je možné vidět jako dobrý začátek pohledu do budoucnosti.

Nikdo dnes nezpochybňuje význam mateřských škol. Jejich role ve společnosti je posílena i pro mnohé kontroverzním ustanovením povinného předškolního vzdělávání pro děti ve věku pěti let. A pro jiné ještě kontroverznějším návrhem, aby do mateřských škol byly začleňovány děti ve věku dvou let. Prostě doba veřejného/institucionálního vzdělávání se v našich životech prodlužuje, a to jak z hlediska věku „nahoru“, tak „dolů“. Máme tu koncept celoživotního učení pro všechny i koncept rovných vzdělávacích příležitostí a předškolní vzdělávání v obou těchto konceptech má významné postavení. Předpokládejme, že tomu tak bude i v budoucnosti.

Dostupnost mateřských škol je u nás prakticky univerzální pro všechny děti příslušného věku. A všechno to začalo před sto padesáti lety tou jednou jedinou u Svatého Jakuba...

Český výbor OMEP – Světové organizace pro předškolní výchovu vnímá 150. výročí založení první české mateřské školy v Praze v roce 1869 jak dobrou příležitost k tomu, aby byl význam předškolního vzdělávání u nás ještě více podtržen. Proto přišel s iniciativou ustanovit 17. leden jako Den mateřských škol. Následovali bychom tak např. Slovensko nebo Polsko.

prof. PhDr. Milada Rabušicová, Dr., předsedkyně OMEP ČR

Předškolní vzdělávání v roce 2019 v roce 150. výročí založení první mateřské školy

PAVLA PETRŮ-KICKOVÁ

Předškolní vzdělávání je dlouhodobě hodnoceno jako kvalitní. Zlepšují se materiální podmínky, což přispívá k podpoře kvality vzdělávání. Pedagogové lépe využívají názorně-demonstrativní a dovednostně-praktické metody vzdělávání, uvědomují se podstatu učení hrou a hravými činnostmi a nepodceňují ani spontánní a situační učení. Zkvalitnila se součinnost učitele a asistenta pedagoga při výběru vhodných pedagogických postupů, metod a pomůcek. Učitelé mateřských škol jsou si vědomi, že jejich další osobnostní rozvoj prostřednictvím celoživotního vzdělávání se musí ubírat především cestou trendů současné vzdělávací politiky.

Předškolní vzdělávání je ale také často kritizováno za nezvládnání náporu činností, které se změnami společnosti přicházejí. Celá situace vyplývá z jeho postavení ve vzdělávací soustavě ČR. Je první na řadě a být první znamená mít velký vliv, ale také vysokou odpovědnost.

Kvalita předškolního vzdělávání vychází z kurikulárního dokumentu, kterým je *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání* (dále „RVP PV“). Tento program vznikl (jako první z řady rámcových vzdělávacích programů) v roce 2001. Po třech letech, tedy v roce 2004, byl aktualizován v souladu s návrhem nového školského zákona a ostatními kurikulárními dokumenty. První pokus o revizi se konal v roce 2012 a měl za úkol zjednodušit terminologii. V dalších letech docházelo k doplňování v závislosti na změnách zákonů a vyhlášek – např. v souvislosti se zavedením povinného posledního ročníku předškolního vzdělávání nebo se zajištěním překrývání přímé pedagogické činnosti. V současnosti probíhá další revize, která si stanovuje tři průřezové priority: **snížovat nerovnosti ve vzdělávání, podporovat kvalitu výuky a učitele jako její klíčový předpoklad a odpovědně a efektivně řídit vzdělávací systém.**

Snížovat nerovnost ve vzdělávání plánuje zvýšením jeho dostupnosti a kvality, systémovým řešením vzdělávání dětí mladších 3 let a posilováním spolupráce mezi rodinou a školou. Podporovat kvalitu výuky hodlá prostřednictvím zvýšení nároku na odbornou přípravu učitele a navrhuje jako nepodkročitelnou hranici bakalářské vzdělání. A dále snížením počtu odkladů školní docházky, podporou kompenzací všech typů znevýhodnění a rozvojem všech typů nadání, a to na principu individualizace této podpory; dále rozvojem a účinným zapojováním aktivit vedoucích ke zdravému životnímu stylu do vzdělávacího procesu. A v neposlední řadě zavedením systému diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí tak, aby bylo možno vyhodnocovat úspěšnost opatření na podporu jejich vzdělávání.

Jednou z možných revizních cest je zbavit RVP PV zbytečných slov, metodických návodů a nadbytečných cílových kategorií. Některé informace v něm obsažené by se mohly stát základem metodik, které ujasní, jakými cestami je možné (ne nutné) jeho obsah naplňovat. Úkolem RVP PV by mělo být vymezit rámec a priority předškolního vzdělávání. Srovnat, co je neopomenutelné, co důležité a co nepodstatné. A v tomto rámci vytvořit prostor pro pedagogickou tvořivost a radost z práce. Pro méně tvořivé pedagogy by pak měly posloužit jako opora metodické materiály, ukazující možnosti, jak tento rámec naplnit.

V oblasti lidských zdrojů je pak prioritou **vzájemná domluva mezi vzdělavateli učitelů, kontrolními orgány a vedením škol o uchopení RVP PV** a požadavcích, které budou kladeány na pedagogy, aby nedocházelo k formalismům, ale aby se dokument stal skutečnou oporou a podporou při předškolním vzdělávání. A v rámci DVPP se zaměřit na vzdělávání učitelů v oblasti integrovaného vzdělávání, práci s cíli, stanovování priorit a teprve po jejich zvládnutí hledat cesty, jak do nich zařazovat například základy gramotností nebo uměleckých aktivit. Tvrzení, že mateřské školy jsou s RVP PV spokojené, určité není přesné. Předškolní pedagogové si pouze zvykli s RVP PV pracovat, bohužel ale často formálně, obdobně tak, jako kdysi pracovali s *Programem výchovné práce pro jesle a mateřské školy*.

Mateřské školy připomínají, že už od svého založení byly koncipovány jako široce vzdělávací instituce, která se nezaměřuje pouze na přípravu na základní školu, ale na celý život.

Kvalita řízení mateřských škol se přímo odvíjí od zájmu, nebo spíše nezájmu o pozici ředitele/ky mateřské školy. Do konkurzních řízení na tuto funkci se podle ČŠI hlásí jeden, nebo dokonce žádný uchazeč. Důvodem je vysoká míra zodpovědnosti spojená s okleštěnými pravomocemi, doplněná nízkým finančním ohodnocením (některé ředitelky MŠ jsou

stále jen v 10. platové třídě). Kvalita řízení přímo souvisí s personálním zajištěním. Jistě i z toho důvodu došlo, podle ČŠI, ve čtvrtině mateřských škol k jejímu zhoršení.

Všechny ředitelky mateřských škol by měly být zařazeny do 11. platové třídy. Vysokoškolské vzdělání pro ředitelky mateřských škol musí být podmínkou.

Přeplněné třídy mateřských škol, v nichž 28 dětí není výjimkou, spíše pravidlem, by mohla pomoci řešit změna financování z dítěte na třídu a odučené hodiny.

Mateřské školy požadují úpravu školského zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve smyslu doplnění důvodů pro nepřijetí k předškolnímu vzdělávání, kterými jsou nevhodné vzdělávací (organizační, materiální, personální) podmínky a bezpečnostní rizika pro výchovně-vzdělávací péči o děti mladší 3 let.

Inkluzivní předškolní vzdělávání probíhalo v mateřských školách dávno před účinností zákona přirozenou formou. Do základní školy přicházejí děti, které jsou již diagnostikovány. V mateřské škole je diagnostika dítěte otázkou dlouhodobějšího pozorování. Například při nástupu dítěte do mateřské školy probíhá adaptační období, které trvá zpravidla dva měsíce, někdy i déle, zvláště když je dítě opakovaně nemocné. Pokud má dítě v tomto období problémy, je třeba jej pozorovat delší dobu, aby pedagog mohl zodpovědně rozhodnout, zda se jedná o problémy adaptační, nebo o specifické vzdělávací potřeby.

Proto se školky staly prvním zachytným zařízením, které má relevantní diagnostické informace o dítěti a může okamžitě intervenovat v jeho prospěch např. plánem pedagogické podpory. Značné procento, třetí nejvyšší po poruchách autistického spektra a narušené komunikaci, podpurných opatření – 19,6 (údaj ČŠI prosinec 2018), které odborná pedagogicko-psychologická pracoviště přidělují dětem v mateřských školách, je především pro poruchy chování.

Mateřské školy navrhují, aby vzdělávání asistentů pedagoga mělo státem garantovanou úroveň a věnovalo se především oblasti poruch chování. V odborné přípravě asistentů pedagoga by se měla pozornost zaměřit na práci s rodinou, na změnu jejich výchovných návyků. Tzv. volná výchova, která dítě nesaturuje láskou a nedává mu jistotu v hranicích, vede ke špatným modelům chování a nevhodným návykům, které dítěti znemožňují vřazení do společnosti.

Poslední povinný ročník předškolního vzdělávání neboli původně dobrý záměr, který se úplně minul účinkem. Stát deklaruje, že předškolní vzdělávání je nejpodstatnější a nejdůležitější vstupní devizou na pomyslné startovní čáře vzdělávacího procesu každého jedince. Proto zavedl jeho povinnost v posledním roce před zahájením školní docházky, aby kompenzoval případné sociální nerovnosti. Dětem, které by mohly být ohroženy školním neúspěchem, ale jeden povinný předškolní rok nestačí. Zvláště proto, že kvůli poměrně vysoké nemocnosti, po odečtu vedlejších prázdnin a omluvenek z rodinných důvodů, může mít takový rok 8 i méně měsíců.

Jak ukázaly zápisy 2017, které poprvé přijímaly předškoláky do posledního povinného ročníku předškolního vzdělávání (PPRPV), někteří z rodičů nesplnili svou povinnost a k zápisu s dětmi nepišli. Většina mateřských škol, kterým zřizovatel stanovil spádovou oblast, znala přesné počty a jména dětí, které se k zápisu nedostavily. Někteří zřizovatelé požadovali, aby mateřské školy samy aktivně vyhledávaly, oslovovaly a vysvětlovaly rodičům jejich povinnosti. Zkušenosti mateřských škol s průběhem a výsledky předškolního vzdělávání dětí, které byly dohledány a zapsány, je jednoznačná – do mateřských škol nedocházejí.

Mateřské školy doporučují jasné rozdělení kompetencí. Veškerá povinnost vyhledávat děti spadající do této povinnosti, informovat zákonné zástupce o prospěšnosti předškolního vzdělávání a kontrolovat plnění je na straně státu, nikoli mateřských škol. Individuální předškolní vzdělávání musí mít jasná pravidla, kdo smí vzdělávat a kdo má a jak kontrolovat. Kontrola nemůže spočívat v tom, že se k ní zákonný zástupce jen dostaví.

Mateřské školy navrhují zrušit písemné omlouvání povinně vzdělávaných předškoláků. Pro kontrolu plnění jejich povinnosti postačuje přehled docházky, kde jsou v poznámce uvedeny důvody nepřítomnosti.

Mgr. Pavla Petrů-Kicková,
Společnost pro předškolní výchovu